

Радојица ЈОВИЋЕВИЋ*

НЕОДГОВАРАЈУЋА УПОТРЕБА РЕЧИ

Неодговарајућа употреба речи може бити последица различитих утицаја у језику, као и недовољног познавања језика; може бити **немарна**, али и **намерна** – да се прикривањем правога значења речи постигне жељени ефекат.

Ја ћу кренути од безазленијих потврда, као што је, на пример, погрешна употреба облика који не одговарају глаголу *заспати*. „Кад *заснем*, хоћу да буде тишина”. „Кад ти *заснеш*, ја ћу гледати ТВ”. „Некада избројим 388 оваца док не *заснем*”. „Ја сваке ноћи бројим до три, а ако до тле не *заснем*, ја онда бројим до пола четири – изјутра”, шали се Црногорац у једној популарној ТВ серији. „Ја и кад *заснем*, јако ретко се дешава да се не пробудим бар једном током ноћи”, жали се човек који пати од несанице. А његов „сабрат” наставља: „Мој отац хрче тако јако да без обзира у ком си делу стана – чућеш га. То је проузроковало појаву да без чепова за уши не могу да *заснем*”. Исту невољу има и један презапслени службеник, који се жали на свога колегу: „Не смета ми што спава на послу, већ што од његовога хркања не могу ни ја да *заснем*”. И да наведем песму Горана Карана „Остани да ме чуваш када *засну* анђели”, с којом је Хрватска учествовала на Евровизији 2000. године.¹

У свима овим примерима погрешно су употребљени облици свршенога глагола *заснути* (*затрпати*, *прекрити посипањем*, *обасути*, *извршити паљбу*; *заснем*, *заснеш*, *засне*, *заснемо*, *заснете*, *засну*) уместо облика свршенога глагола *заспати* (*заспѝм*, *заспѝш*, *заспѝ*, *заспѝмо*,

* Проф. др Радојица Јовићевић, редовни професор на Филолошком факултету у Београду

¹ Интернет.

заспите, за́спѣ). Ја претпостављам да до овакве замене долази у говору оних и зато што – поред несвршеног глагола *спавати* (*спавам, спаваши, ... спавају*) – више немају несвршени глагол *спѣти* (презент: *спѣм, спѣиш, спѣмо, спѣте, спѣѣ*).

Облици глагола *извѣинити се* = *замолити за опроштење, оправдати се* (презент: *извѣи́м се, извиниш се, извини се, ... извине се*) често се замењује облицима глагола *извѣинутити се* = *савити се, дићи се, извернути се према горе*, а у питању су две различите презентске основе (дијахроно: основе на *-i-* и основе на *-e-*): „Скренута ми је пажња на ово, па реко’ *да се извинем*“; „Реците ми само коме *да се извинем*“; „Мислим да је прави тренутак *да се* опет *извинем*“; „*Да извину* ова деца“; „Они су хтели *да се извину*“ (уместо *да се извине*, то јест, да замоле за опроштај, а „морали су *да се извину* да би боље видели“); „Него *да се извинем* присутнима за скретање од теме... и *да се извинем* Мехи што се *извињавам* овако директно, а не преко њега“. Из ове последње илустрације види се да до употребе неодговарајућих облика долази само код свршенога глагола *извѣинити се*, а не и код несвршенога глагола *извињавати се*.

Глагол *вдѣлети* има више значења, но и поред тога – кад би се судило по учесталој употреби речи – **данас се сва мање воли, а све више се све обожава**. А *обожавати* на првом месту значи *сматрати, поштовати кога или што као бога, као божанство*. Уз то, *обожавати* значи и *гајити према коме осећање велике љубави*.² Па ипак, питање је колико је све већа фреквенција те речи оправдана у готово незамисливим контекстима. Та реч је све евидентнија у свакодневном говору, у штампаним и аудиовизуелним медијима. Отворите само интернет, па ћете сазнати да „зец *обожава* цвеклу“; да извесна дама признаје: „*обожавам* да сви говоре о мени“; да неко десет година *обожава* животиње; *обожава* коње, *обожава* политичаре, *обожава* палачинке, а неко *обожава* да црта графите, док „вођи жена не замера што *обожава* свастику“. Врхунац *обожавања* изразила је глумица Charliz Theron: „*Обожавам* Турску и њен главни град Будимпешту“.

Како родитељи ословљавају своју децу? Природно – по имену, а могу и именом од миља, то јест – хипокористиком. Не знам, међутим, како да оквалификујем све чешћи начин обраћања родитеља својим ћеркама. ТВ коментаторка у једном дневном листу у својој колумни пише како отац буди ћерку: „Ајде, *сине*, устани, закаснићеш у школу“. Али ни мајка не пропушта прилику да ћерку „унапреди“ у сина. Другом згодом

² н. д., књига трећа, Нови Сад – Загреб 1969, 873.

ћерка се обраћа мајци: „Мама, разумем шта значи реч **Европска**, али не знам шта је то **унија**?” – „То је, **сине**, када те унијати унијате без дозволе, а ти мораш да се радујеш, јер би у противном центар метрополе опет био изложен термичкој и хемијској обради”.³ Зашто поједини родитељи своје ћерке „производе” у синове, то је, нема сумње, на првом месту екстралингвистичко питање. Да би боље схватили шта значи такво ословљавање нека покушају да се својим синовима обрате са „**Ћерко!**”

Прилог **дупло** = *двоструко* потиче из латинскога језика (адј. **duplus** = *двострук*; субст. **duplum**, **-i** = *двострукост*, у два примерка, двојина). Његова неодговарајућа примена огледа се у синтагми **дупло мање**: „Недељу дана након те прогнозе Лабус добија **дупло мање** гласова од Коштунице”; „Томе иде у прилог и податак да је њихова коалиција после освојених 15% на парламентарним изборима, освојила **дупло мање**, тек 7%”; „Колега Амер ми је рек’о да америчко пиво има **дупло мање** алкохола него наше”. Уместо **дупло мање** једино је исправно – **упола мање**.

Ако **дупло** значи *двоструко*, онда **дводупло** значи *два пута двоструко*, то јест – *четвороструко*, што, такође, има примену: „Он је **дводупло крив**”; „Може ли се то добити за **дводупло мање**”; „Само ћу то ја набавит **дводупло јефтиније**, јер ми тата познаје једног типа који заступа...”.

А кад може **дводупло**, зашто не би могло и **тродупло** и то **мање**, поготову ако онај ко употребљава ту реч не зна да **тродупло** значи *три пута двоструко*, дакле – *шестоструко*, а не *троструко*, како се њему чини: „Прошле године у ово време цена кукуруза била је **тродупло мања**”; „Ти радиш за **тродупло мању** надницу од оних у Заједници”.

У моди су глагол **препознати**, придев **препознатљив** и именица **препознавање**. Јавност се обавештава да чак и „деца и младеж имају озбиљно питање и дилеме око тога како **препознати** емоције код себе и других”. „Сви се баве препознавањем”, пише у Политици Бранислава Џунов. „Неки су препознали интерес, други разлоге, трећи хуману димензију, позитивне стране... Кад хоће да се заклоне и не открију шта стварно мисле, онда се [ТВ] водитељи, а још чешће њихови гости, баве – **препознавањем**”⁴

Глагол **препознати** значи 1. *поново познати*, 2. *међусобно се поново познати*, али значи и 3. *преварити се узевши кога за другог*. У данас претераној употреби овога глагола често се запостављају или испуштају из вида глаголи **уочити**, **спазити**, **запазити**. Зато неретко и долази до

³ Правда, број 367, Београд, 35 (и интернет)

⁴ Исп. Бранислава Џунов, *Ко је кога препознао*, Политика, 8. фебруар 2008, 47.

пребрзог и зато погрешног *препознавања*, нарочито кад се, на пример, поставља питање „Како *препознати* реформско?” или „Како *препознати* проблем?”, „Како *препознати* добар задатак?”, „Како *препознати* генија док је дете?” Крунску илустрацију за неадекватну примену овога глагола представља констатација: „Ништа није тако тешко као *препознати* идиота док он ћути”.⁵

Не могу, а да овде не споменем и чувену синтагму *препознатљива иконографија*, коју позната београдска телевизија неизоставно употреби сваки пут кад у своме дневнику треба да обавести јавност да је одржан неки скуп на коме су била *уочљива национална обележја* типа српске шајкаче. Тако с космополитском индигнацијом према националном историјском догађају та кућа обавештава јавност: „Данас је у Орашцу у *препознатљивој иконографији* обележена 200-годишњица Првог српског устанка и стварања модерне српске државе...”⁶ Исту синтагму (*препознатљива иконографија*) – поводом обележавања 204. године од истога догађаја – употребили су у своме извештају и ове, 2008. године, на Сретење 15. фебруара. Синтагму *препознатљива иконографија* у сличним приликама употребљава и њихов извештач из Подгорице. Можда би „истраживачко новинарство” могло да се позабави и „*препознавањем*” значења и таквих појмова као што су, на пример, *икконографија*, *костимографија*...

Иако је у основи неодговарајуће употребе појединих речи најчешће непознавање њиховога правога значења, појединим речима се срачунато придаје друкчији, пре свега еуфемистички смисао, а кад се на то укаже, онда се оправдање налази у утицају страног језика, нарочито енглеског. То се десило с глаголом *охрабрити*, који је у српском језику доскора значео само *подстаћи на храброст*, *пробудити*, *улити храброст*. Сада, међутим, тај глагол има и друкчије значење. Тако кад светски моћници желе да наметну вољу и решења центра моћи, онда то постижу „*охрабривањем*” оних за које су сигурни да ће се трудити да то беспоговорно реализују. Овде ћу додати само једну илустрацију: „Рене ван дер Линден жели да *охрабри* власти Србије да наставе реформе, убрзају сарадњу с Хагом изруче...”

Више као и да не постоји српска народна музика. На српској такозваној естради, а „и шире” влада *турбофолк*, па се чак и у балканским размерама може чути: „*Турбофолком* е денес можеби најпознат и нај-

⁵ са интернета

⁶ Дневник ТВ Б 92, 15, фебруара 2004.

веројатно најпроблематичен автентичен српски бренд”.⁷ Ако се за *фолк* зна шта значи, питање је шта се подразумева под *турбо*. Они који су смислили тај термин очигледно нису имали у виду чињеницу да *турбо* „као први део сложенице значи да се оно што означава други део покреће помоћу турбина: турбогенератор, турболокомотива, турбореактор”.⁸ Но како је реч о утицају оријенталне, на првом месту турске музике, сложеница би, уместо *турбофолк*, морала да гласи *турбанфолк*, у којој *турбан* – турцизам персијскога порекла – значи исто што и *чалма* и има метафорично значење.

Срачунато је замагљено право значење и речи *енклава*, како тзв. „међународна заједница” годинама назива поједина српска насеља на Косову и у Метохији. Ван сумње, само зато што им је непознато право значење те речи, прихватили су је и поједини српски званичници и институције: „Приликом обиласка тих *енклава* [на Косову и у Метохији – Р. Ј.] лично сам се уверио да тамо десетине хиљада људи, углавном Срба, потпуно обесправљени живе на ивици егзистенције”, обавештава Владу Србије председник Републике, а представник Народне канцеларије Србије каже: „Штрпце је *енклава* на Косову и Метохији која броји 12000 становника и у којој не постоји обданиште...” Треба рећи да се реч *енклава* код нас некада изговарала *анклав*⁹, према њеноме француском изговору (*enclave*) али је вазда значила: **посед, област, подручје на територији друге, тј. туђе државе.**

У јавним полемикама све чешће се нечија тврдња квалификује и дисквалификује као *ортодоксна лаж*, на пример: „За мој појам то је једна *ортодоксна лаж*”; „Усуђујем се рећи да је таква тврдња *ортодоксна измишљотина* или *ортодоксна лаж*”; „То је, наравно, *ортодоксна лаж* и неко ће због тога морати да буде санкционисан” итд.¹⁰ Уместо речи *ортодоксна* може се рећи да је *лаж очигледна, општепозната, обична, проста, шарена, репата, пресна, масна, гола, дебела, прљава, чиста*. Овде би се могло поставити питање колико *лаж* може бити *чиста*, али ако се под тим атрибутом подразумева *потпуна, комплетна лаж*, онда се може рећи *чиста лаж*. Нема сумње да онај који каже *ортодоксна лаж*, тај, сигурно, не зна да је реч *ортодоксна* грчкога порекла и да значи *православна, правоверна, истинита*. А да ли се то желело рећи?

⁷ са интернета

⁸ Речник МС, књига шеста, Нови Сад 1976, 341.

⁹ Исп. Милан Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд 1961, 48.

¹⁰ и много таквих потврда на интернету.

Ортодоксна није једина неадекватно употребљена реч из црквене и религиозне сфере уопште. Таква лексика – пола века код нас потискивана и занемаривана – сада се користи и кад треба и кад не треба. Но међу посленицима јавне речи није мали број оних којима су многи од тих појмова још увек далеки. У то нас готово свакодневно уверавају поједини такозвани ТВ водитељи, који у ТВ студијима од присутне публике маломало па изнуђују „један велики апалуз“; своје усхићење нечим или неким изражавају речима „супер“ и „прва лига“, а спремни су да упадну „усред“ репортаже и да обавесте гледаоце: „За тренутак прекидамо Мојковачку битку да погледамо рекламу”.¹¹ Има, међутим и новинара којима је споменута лексика сасвим непозната, а – по природи свога посла – принуђени су да је понекад употребе. И како времена за „обуку“ нема, а извештај мора да се напише – ето обиља лексичких промашаја. Илустроваћу то следећим догађајем.

Недавно су из Румуније у Горњи Милановац пренесени **посмртни остаци** војводе Милана Обреновића, Милошевога полубрата по мајци. У извештајима и репортажама о том „путовању” има неких лексичких и фразеолошких омашки, које су се „отргле” новинарима, још неспремним за тако несвакодневну „задату им тему”, као што је **ексхумација** и за уз њу евентуални православни обред.

„Уз поштовање свих православних обичаја” извађене су „**мошти** Милана Обреновића”, а „**дирљиво опело читао је** румунски епископ Теофан”, јавља један извештач. Румунски владика (епископ), међутим, **није читао него је служио**, али **не опело** већ **помен** (или **парастос**). А **црквени обред праћен појањем и читањем молитава** над покојником пре сахране, то јест **опело** над војводом Миланом Обреновићем **одслужено је** – једном завазда – приликом његове сахране 16. децембра 1810. године. Свака друга „**служба за покој душе**” војводе Милана је **само помен** или **парастос**. – Како **православно опело** и **помен (парастос)** садржајно и мелодијски спадају у сами **врх црквене поезије и духовне музике**, онда је новинарска синтагма „**дирљиво опело**” – **плеоназам**, јер је свакоме јасно да би било неуљудно уколико би тај обред био весео.

„По православном **румунском обичају, божју службу за покој душе** војводе Милана... пратила је **песма гологлавих мушкараца**”, пише други новинар. Но кад се већ описује тај чин, онда треба знати да „**православна божја служба**” не иде уз **песму** већ **уз појање** верника.

¹¹ Исп. Ранко Гузина, Новости, 11. фебруара 2005.

А „**обичај**”, о коме је реч, **није само румунски**, него је и **општеправославни**, што значи и бугарски, грузински, грчки, руски, српски... Сувишна је и реч „**гологлавих**”, кад се зна да **православни верници**, **мушкарци**, на сваком богослужењу **стоје гологлави**, па и на **помену**. Зато **Игуман Стефан у Горском вијенцу** и каже: „Чуј, народе, **сви скините капе!** Хоћу **спомен** да чиним **душама** витезовах нашега народа...”

А у Горњем Милановцу – наставља репортер – **пред лафетом** „са **моштима** чувеног Обреновића... дубок наклон свештеника и **реска молитва**” (Sic!) Прави пример за *contradictio in adiecto* или, српски речено, „противуречност у придеву”, раван „**молећивој команди**” или „**дрвеном гвожђу**”. Уз именицу **молитва** никако не иде придев (атрибут) **реска**, јер би то значило „**молитва која пара слух, сече слух; одсечна, строга, груба...молитва (!?)**”

И најважније. Црквенословенизам **мошти** означава **само светиљске посмртне остатке**, за које се, иначе, сматра да **имају чудотворну моћ** (множина – **моћи**). А **посмртне остатке**, којима се не приписују такве **моћи**, не треба називати **моштима**, већ једноставно **посмртним остацима** или **костима**, у чему нема ничег пејоративног.

Да ли под наслов *Неодговарајућа употреба речи* може да се подведе и употреба речи с неодговарајућим акцентом? Свестан дискутабилности тога питања ја ћу у овај прилог ипак уврстити данас веома актуелну реч **патријарх**. Акценат те речи многим спикерима, водитељима и новинарима наших аудиовизуелних медија је сасвим стран. Они се спотичу и о место и о природу акцента у тој именици. И док „и з л а ж у” вести – гледајући било у папир испред себе, било да се све више и све очигледније ослањају на „идиота” – а несвикли на изговор те речи у народу, они је артикулишу, несумњиво под утицајем страних гласила, „ударом” на први слог **пǎтријарх**, с краткосилазним акцентом на првом (!?) и без дужине на последњем слогу. Такав акценат, међутим, могућ је једино у вокативу једнине – **пǎтријǎрше!** (с краткосилазним акцентом на првом, али и дужином на претпоследњем слогу), што препоручује и *Правонис* из 1960. године. Но ова препорука му дође као **велики савет – никаква помоћ**. Незамисливо је, наиме – али је могуће – да се врховном поглавару православне цркве неко обрати са „**пǎтријǎрше!**” Овај вокатив је, међутим, неупотребљив, јер се **патријарху** не обраћа ни са „**пǎтријǎрше!**”, ни са „**оче!**”, ни са „**господине!**”, већ једино са „**Ваша светости!**” Упозорење онима што у речи **патријарх** погрешно наглашавају први слог: морају пазити да им у именицу **светост** не „улету” и глас **л!**

Правописи, који су се код нас појавили у последњим деценијама, не баве се питањем акцента, што, природно, и није предмет правописне норме. Зато остаје да се овде каже да на српском говорном подручју код именице **патријарх**, сем у већ наведеном неупотребљивом вокативу јединине, **акцент никада није на првоме слогу**.

Дакле, једнина: **номинатив** ни *п̄атријарх*, ни *патр̄ијарх* (како се однедавно може чути тобожња корекција у акценту), већ само **патр̄ијарх** (с краткоузлазним акцентом на другом и пожељном дужином на трећем слогу); **генитив** ни *п̄атријарха* ни *патр̄ијарха*, већ само **патријарха** (с дугоузлазним акцентом на трећем слогу); **датив** ни *п̄атријарху*, ни *патр̄ијарху*, већ само **патријарху** (с дугоузлазним акцентом на трећем слогу); **акузатив** ни *п̄атријарха* ни *патр̄ијарха*, већ само **патријарха** (с дугоузлазним акцентом на трећем слогу); **вокатив** – уз већ изречену ограду – **п̄атријарше!** (с краткосилазним акцентом на првом, али и дужином на претпоследњем слогу); **инструментал** ни *п̄атријархом* ни *патр̄ијархом*, већ само **патријархом** (с дугоузлазним акцентом на трећем слогу); **локатив** ни *п̄атријарху*, ни *патр̄ијарху*, већ само **патријарху** (с дугоузлазним акцентом на трећем слогу). Множина: **номинатив** чешће **патријарси** (с дугоузлазним акцентом на трећем слогу), али је допуштено и **патр̄ијарси** (с краткоузлазним акцентом на другом слогу); **генитив** чешће **патр̄ијарх̄а** (с краткоузлазним акцентом на другом и дужином на четвртм и петом слогу), а ређе и **патр̄ијарх̄а** (с краткоузлазним акцентом на другом и дужином на трећем и четвртм слогу) итд.

Ако неке од „говорних” посленика јавних гласила све ово изгледа компликовано, онда им ево неупоредиво једноставнијег упутства за правилно акцентовање именице **патријарх**. Никада неће погрешити у акценту ове речи ако при њеноме изговору имају у виду реч **кард̄ин̄ал**, **кардин̄ала**, **кардин̄алу**... Ту су они сигурни у акценту. Тешко је, наиме, и претпоставити да ће се наћи неко ко ће реч **кардинал** изговорити с акцентом на првом слогу – **к̄ардинал**. Била би то **кардинална грешка**. А кад већ не чине кардиналну, зашто тако лако праве „патријархалну” грешку?!